

І. В. Ковбас, доктор юридичних наук,
доцент кафедри публічного права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

О. Г. Лис, народний депутат України
Верховної ради України

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА ЇХ ГАРАНТІЇ У СФЕРІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено адміністративно-правове забезпечення прав осіб особливими освітніми потребами в освітньому процесі через призму гарантій у сфері дошкільної освіти. Наголошено, що дошкільна освіта – цілісний процес, спрямований на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду. У даному випадку така освіта не спрямована на отримання дитини знань, умінь та навичок. Головними завданнями дошкільної освіти є: збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини; виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей українського народу, цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду; виконання вимог базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту; здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї. На етапі дошкільної освіти найголовнішим чинником оцінки якості та ефективності проходження навчання у дошкільних навчальних закладах є здатність дітей до активної соціалізації, пристосування до дорослого життя, прищеплення основних суспільних та моральних цінностей. У процесі дослідження виокремлено три основні моделі створення освітніх умов для осіб з особливими освітніми потребами: навчання в спеціальних освітніх установах; навчання в освітніх установах загального призначення; реалізація обох можливостей (змішана модель). Перевагою першої моделі можна вважати досить високу якість освіти, а недоліком – низьку соціальну адаптацію випускників. Друга модель, навпаки, більшою мірою сприяє інтеграції в суспільство осіб з особливими освітніми потребами, але виникають труднощі в забезпеченні якості їх освіти в загальних умовах. Крім того, створення умов реалізації державних гарантій у правовій системі України слід визнавати ефективними тільки у разі узгодження із загально визнаними принципами міжнародного права, включаючи норми ратифікованих міжнародних договорів (згідно ст. 9 Конституції України).

Зроблено висновок про те, що Україна, будучи учасником міжнародних освітніх відносин, зобов'язується застосовувати всі залежні від неї заходи по найбільш повній реалізації права на освіту, створення відповідних соціально-економічних умов, забезпечення правових гарантій загальною. З урахуванням викладених принципів Конституції України і міжнародних документів, що є складовою частиною вітчизняної правової системи, видається, що конституційне право на освіту осіб з особливими освітніми потребами має припускати забезпечення не тільки доступу до освіти (певних соціальних пільг при вступі до навчальних закладів), а й реальної доступності освіти (необхідних умов для ефективного навчання). При цьому мета навчання передбачає не тільки розвиток особистісного потенціалу, а й можливість надалі ефективно брати участь у суспільно-політичному житті.

Ключові слова: адміністративно-правові гарантії, інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивна стратегія, моделі інклюзивної освіти, дитина з особливими освітніми потребами, дитина з інвалідністю, заклад дошкільної освіти, освітні гарантії.

I. V. Kovbas, O. H. Lys. Administrative-legal support of the rights of persons with special educational needs and their guarantees in preschool education

The article studies administrative-legal support of the rights of persons with special educational needs in the educational process through the prism of guarantees in preschool education. It is emphasized that preschool education is a holistic process focused on maintaining the full development of a preschooler according to his capabilities, individual, mental and physical features, cultural needs; formation of preschooler's moral standards, gaining his/her life social experience. In this regard, such education is not focused on the acquisition of knowledge, skills and expertise by children. The main tasks of preschool education are as follows: to preserve and strengthen the child's physical, mental and spiritual health; to foster children's love for Ukraine, respect for the family, respect for folk traditions and customs, the state language, regional or minority languages and the native language, national values of the Ukrainian people, values of other nations and peoples, conscious attitude to oneself, people around and environment; formation of the child's personality, development of his creative abilities, gaining social experience; to comply with the requirements of the basic component of preschool education, ensuring social adaptation and readiness to go into further academic study; to carry

out social and pedagogical patronage of the family. At the stage of preschool education, the core factor of assessment of the quality and effectiveness of training in preschool institutions is children's readiness for active socialization, adjustment to adult life, cultivation of basic social and moral values. In the course of study, the authors singled out three basic models of creating educational conditions for persons with special educational needs: training in special educational institutions; training in general educational institutions; implementation of both options (mixed model). Sufficient high quality of education can be considered as the advantage, and the disadvantage – low social adaptation of graduates. Indeed, the second model mainly contributes to the integration of persons with special educational needs into society, but there are difficulties of maintaining quality of their education in general terms. Moreover, the creation of conditions for the implementation of state guarantees in the legal system of Ukraine should be regarded effective only in the case of compliance with generally recognized principles of international law, including the norms of ratified international treaties (according to art. 9 of the Constitution of Ukraine).

It is concluded that Ukraine, being a participant of international educational relations, is obliged to apply all measures dependent on it for the fullest realization of the right to education, the creation of relevant socio-economic conditions, the provision of legal guarantees in general. Taking into account the stated principles of the Constitution of Ukraine and international documents, which are an integral part of the domestic legal system, it seems that the constitutional right to education of persons with special educational needs should provide not only access to education (particular social benefits when entering educational institutions) and real access to education (necessary conditions for effective education). At the same, the purpose of education provides not only the development of personal potential but also the opportunity to further effective participation in socio-political life.

Key words: administrative and legal guarantees, inclusion, inclusive education, inclusive strategy, models of inclusive education, child with special educational needs, child with disability, preschool institution, educational guarantees.

Останнім часом ЗМІ в Україні звертають увагу на таку доленосну проблему для всього цивілізованого людства, як гарантування та захист прав дитини. Утім, висвітлення окремих «болючих» аспектів цієї проблематики на так званому побутовому рівні ні в якому разі не має нівелювати її наукового осмислення та опрацювання. Слід констатувати, що аналіз взаємовідносин «право-людина» здобув набагато більшого висвітлення і усвідомлення, ніж дослідження прав, свобод та законних інтересів дитини. Хоча, застосовуючи ретроспективне, темпорально-просторове вивчення слід підкреслити, що ще з стародавніх часів право намагалось «виокремити» дитину як об'єкт соціально-правового захисту [1, с. 13].

О.А. Шульц, під правами дитини розуміє систему соціальних, економічних, культурних та інших можливостей, які зумовлені особливостями фізичного, психологічного та розумового розвитку дитини, що визнаються та здійснюються у певний період життя людини і дитинства, виходячи з принципів природного права, загальнолюдських цінностей, визнаних у міжнародному праві та національному законодавстві, гарантуються державою, суспільством, сім'єю, та іншими суб'єктами права і мають особливий режим та механізм реалізації і захисту [2, с. 94].

Варто погодитись із думкою, що діти є найбільш уразливою частиною будь-якого суспільства. Відсутність можливостей (як фізичних, так і фінансових, соціальних тощо) самостійного захисту дитини від посягань на свободу, призводить до численних порушень прав дітей у всьому світі, і зокрема, в Україні. Очевидним є підвищений інтерес як науковців, так і практичних діячів різних сфер суспільного життя, до проблеми захисту прав дітей, механізмів їх забезпечення та відновлення [3, с. 20]. З огляду на це, «прогальність» вітчизняної правової системи щодо реалізації державних гарантій прав осіб з особливими освітніми потребами полягає насамперед у відсутності правових конструкцій зобов'язань щодо вжиття заходів у сфері організації спеціальних умов освіти, а також у відсутності відповідальності закладів освіти та їх посадових осіб за неналежне забезпечення або відмову у забезпеченні таких умов. Ефективним засобом усунення таких юридичних прогалин може стати закріплення на законодавчому рівні обов'язку закладів освіти створювати умови, які не декларативно, а безпосередньо сприяють розвитку дітей з особливими освітніми потребами, з урахуванням їх психічного і фізичного розвитку [4].

Конституція України у ст. 3 проголошує Україну соціальною державою, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини. Ретроспективний аналіз поняття «соціальна держава» демонструє, що в теорії держави і права досі відсутнє його однакового тлумачення. З огляду на це, постає питання: яка ж сучасна вітчизняна модель соціальної держави? Видається, що певною мірою відповідь може бути дана на основі аналізу системи державних гарантій реалізації прав осіб з особливими освітніми потребами як групи суб'єктів, що володіють особливим правовим статусом, що вимагає окремої регламентації. Показовим при цьому є розгляд проблеми в межах освітніх правовідносин, що дозволяє дослідити проблеми, що знаходяться в суміжних площинах [5, с. 17].

Право на освіту можна вважати одним з найбільш значущих прав людини, оскільки воно створює передумови для розвитку людини як особистості, соціального і духовного прогресу суспільства. При цьому діти мають право на: батьківську освіту; дошкільну освіту; шкільну освіту; позашкільну освіту; професійну освіту; вищу освіту; самоосвіту [2, с. 91].

Як зауважує В. С. Селюков, освічені діти – запорука «безтурботного майбутнього». Тому соціальна та правова підтримка дитинства є пріоритетним напрямом у досягненні поставлених державою цілей. Право на освіту є основоположним соціально-культурним правом, що забезпечує стабільний розвиток молодого покоління та кваліфікованої нації [6, с. 39]. Безумовно, якісна освіта є одним з найважливіших елементів,

без якого неможливе становлення цивілізованої та демократично розвиненої держави. Варто відзначити, що в науковій літературі та на практиці існує досить багато дискусійних моментів, що стосуються права на освіту, а також освітніх відносин, проте в даній роботі хотілося б позначити окремі найбільш актуальні проблеми нормативного закріплення права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, його реалізації та гарантій забезпечення та захисту.

Основна проблема, на якій акцентують більшість дослідників, це недосконалість правового регулювання, пов'язаного із дошкільною освітою [7, с. 20]. Як ми вже зазначили, у статті 53 Конституції України закріплені загальні положення права на освіту, а саме, закріплюються рівні права на освіту, загальнодоступність і безоплатність яких гарантується.

Згідно зі ст. 53 Конституції України кожна людина має право на освіту. Крім того, **кожна дитина має право на освіту, відповідно до Закону України «Про охорону дитинства»**. Права дитини у сфері дошкільної освіти передбачені Законом України «Про дошкільну освіту» згідно з якою, держава гарантує кожній дитині право на безоплатну дошкільну освіту в державних та комунальних закладах дошкільної освіти; гарантується захист дитини від будь-якої інформації, пропаганди, агітації, що можуть завдати шкоди здоров'ю та вплинути на її моральний та духовний розвиток. також держава гарантує безпечні і нешкідливі для здоров'я умови утримання, розвитку, виховання та навчання кожної дитини. Кожна дитина має право на безоплатне медичне обслуговування у закладах дошкільної освіти та захист від будь-яких форм експлуатації, та дій які безпосередньо можуть зашкодити її здоров'ю, а також від фізичного та психологічного насильства, приниження її гідності; тощо (ч. 2 ст. 28). Крім того, діти з особливими освітніми потребами, які зумовлені порушенням інтелектуального розвитку та/або сенсорними та фізичними порушеннями, мають право на першочергове зарахування до закладів дошкільної освіти. Таким чином, держава гарантує створення умов для отримання освіти всіма особами незалежно від їх психофізіологічних особливостей.

Дошкільна освіта – цілісний процес, спрямований на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду. У даному випадку така освіта не спрямована на отримання дітьми знань, умінь та навичок.

Головними завданнями дошкільної освіти є: збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини; виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей українського народу, цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду; виконання вимог базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту; здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї. Отже, як наголошують вчені, на етапі дошкільної освіти найголовнішим чинником оцінки якості та ефективності проходження навчання у дошкільних навчальних закладах є здатність дітей до активної соціалізації, пристосування до дорослого життя, прищеплення основних суспільних та моральних цінностей [6, с. 40].

На перший погляд вітчизняні правові норми, що стосуються державних гарантій прав осіб з особливими освітніми потребами в освітньому процесі, є досить декларативними, що не закріплюють вичерпний перелік обов'язків держави в особі органів публічного адміністрування. При цьому розкривається зміст конституційного права на неприпустимість дискримінації при отриманні освіти. Не викликають сумнівів ціннісний і телеологічний підходи, використані законодавцем, який описав магістральні цілі, що переслідуються в межах процесу створення необхідних умов для участі в освітньому процесі розглянутої групи осіб. Тому постає питання: яким чином держава забезпечуватиме можливість реалізації заявленого права? Безперечно, тільки механізм, сформований публічним суб'єктом і такий, що припускає наявність нормативно зафіксованого комплексу організаційних і фінансових зобов'язань, що пов'язують державу з реципієнтами публічних послуг – особами з особливими освітніми потребами, може виступати гарантією дотримання прав останніх, а значить, гарантією підтримки стабільності правової системи загалом.

У світовій практиці виділяють три основні моделі створення освітніх умов для осіб з особливими освітніми потребами:

- навчання в спеціальних освітніх установах;
- навчання в освітніх установах загального призначення;
- реалізація обох можливостей (змішана модель) [8, р. 44].

Перевагою першої моделі можна вважати досить високу якість освіти, а недоліком – низьку соціальну адаптацію випускників. Друга модель, навпаки, більшою мірою сприяє інтеграції в суспільство осіб з особливими освітніми потребами, але виникають труднощі в забезпеченні якості їх освіти в загальних умовах. Крім того, створення умов реалізації державних гарантій у правовій системі України слід визнавати ефективними тільки у разі узгодження із загально визнаними принципами міжнародного права, включаючи норми ратифікованих міжнародних договорів (згідно ст. 9 Конституції України).

Конвенційний характер окремих міжнародно-правових актів з даної проблематики обумовлює необхідність їх ратифікації, основне ж значення подібних норм простежується не тільки в їх дієвості після імпле-

ментації у вітчизняну правову систему, а й у фокусуванні на конкретних інститутах суспільних відносин, які потребують підвищеної уваги при розробці національних нормативно-правових актів. Так, у Декларації тисячоліття ООН від 8 вересня 2000 р. (п. 19 та ін.) вказано на необхідність усунення у сфері освіти будь-якої сегрегації дітей з проблемами здоров'я та необхідність розвитку інклюзивної (інтегрованої) освіти [9]. Однак міжнародно-правовий інтерес до даної проблеми виник раніше. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р. № 48/96 «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» регулює тільки освоєння особами з інвалідністю основної освітньої програми середньої загальної освіти і рекомендує країнам-учасникам ООН вибудовувати систему середньої загальної освіти з урахуванням забезпечення послуг перекладачів та «інших належних допоміжних послуг» для осіб з різними формами інвалідності. У випадках, коли згадана система не задовольняє потреби осіб з різними формами інвалідності в освіті, державам бажано передбачати для них спеціальне навчання.

Важливим моментом гарантій є забезпечення якості навчання. Виключення осіб з особливими освітніми потребами з освітнього середовища недоцільно, оскільки соціалізація та своєчасне навчання цих осіб обумовлюють потребу відповідності навчання єдиним для загальної середньої освіти стандартам [10]. Для підтримки єдиного рівня соціалізації інвалідів з іншими учнями та ефективного оволодіння ними основної освітньої програми загальної середньої освіти слід забезпечувати для них таке ж фінансування, як і для інших учнів [11, с. 169].

Для обґрунтування нашої позиції зробимо посилання на норми Конвенції ООН від 13 грудня 2006 р. «Про права осіб з інвалідністю», ратифіковану Законом України від 16 грудня 2009, що підкреслює право осіб з інвалідністю на отримання підтримки для полегшення їх навчання в обстановці, що максимально сприяє освоєнню знань і соціальному розвитку всередині системи загальної освіти [12]. Утім, даний міжнародно-правовий акт визначає зазначене право як гарантію тільки для тих осіб, які визнані особами з інвалідністю в порядку, встановленому законодавством конкретної держави. Подібне звуження дефініції особи з особливими освітніми потребами обумовлено включенням її змісту в загальне поняття «особа з інвалідністю» (*disabled person, invalid*). Виходячи з норм Конвенції, органам державної влади та органам місцевого самоврядування слід забезпечувати особам з інвалідністю всебічну можливість оволодівати соціалізаційні навички з метою полегшення їх повної та рівної участі в процесі освіти поряд з іншими учнями.

Також важливо підкреслити, що держава повинна орієнтуватися на способи сприяння соціалізації осіб з інвалідністю при навчанні за основними освітніми програмами, головними з яких є освоєння абетки Брайля, альтернативних шрифтів; підсилюючих і альтернативних методів, навичок орієнтації і мобільності, мови жестів тощо [13].

Отож, законодавство України про освіту регламентує організацію отримання освіти особами з особливими освітніми потребами і вказує, що основні загальноосвітні та професійні освітні програми реалізуються в установах, що здійснюють освітню діяльність. В цих установах повинні бути створені спеціальні умови для отримання освіти особами з особливими освітніми потребами. Спроба розкриття поняття спеціальних умов для отримання освіти такими особами має місце в чинному законодавстві (Закон України «Про освіту») також перераховані приклади того, що може знадобитися особам з особливими освітніми потребами в межах освоєння освітньої програми.

Особливим видом спеціальних економічних гарантій є податкові пільги, які встановлені як для закладів освіти, так і для учнів (їх батьків). Фінансування дошкільних закладів освіти, спеціальних (корекційних) закладів освіти є однією з практичних форм реалізації економічних гарантій у сфері інклюзивної освіти. Таке фінансування пов'язано, перш за все, з необхідністю встановлення додаткових умов в процесі навчання. Крім різних технічних засобів оснащення, необхідна закупівля навчального матеріалу, літератури, ігор, розвивальних спортивних майданчиків, ортопедичних стільців, спеціалізованих меблів та інших предметів. Тобто, «спеціальні умови» повинні бути створені самими закладами освіти, у тому числі й дошкільними. З огляду на це, з точки зору законодавця диференційованим чином повинен визначатися суб'єкт, відповідальний за формування умов, необхідних для отримання освіти особами з особливими освітніми потребами.

Право на освіту, що розглядається зазвичай в ряді соціальних і культурних прав, вимагає від держави активних дій по забезпеченню потреби осіб з особливими освітніми потребами в отриманні освіти [14, с. 16]. Так, ст. 2 Протоколу 1 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод закріплює дане право у формі заборони на відмову від надання освіти. Європейський Суд з прав людини неодноразово вказував, що право на освіту відіграє фундаментальну роль у суспільстві, виконуючи завдання захисту прав людини (наприклад, у постанові ЄСПЛ від 10 листопада 2005 р. у справі № 44774/98 «Лейла Сахін проти Туреччини»). Україна, будучи учасником Конвенції, зобов'язується застосовувати всі залежні від неї заходи по найбільш повній реалізації права на освіту, створення відповідних соціально-економічних умов, забезпечення правових гарантій загалом.

З урахуванням викладених принципів Конституції України і міжнародних документів, що є складовою частиною вітчизняної правової системи, видається, що конституційне право на освіту осіб з особливими освітніми потребами має припускати забезпечення не тільки доступу до освіти (певних соціальних пільг при вступі до навчальних закладів), а й реальної доступності освіти (необхідних умов для ефективного

навчання) [15, с. 89]. При цьому мета навчання передбачає не тільки розвиток особистісного потенціалу, а й можливість надалі ефективно брати участь у суспільно-політичному житті.

У підсумку необхідно задатися питанням: що являє собою механізм адміністративно-правових гарантій реалізації права в сучасній соціальній державі? Чи може їх створення кореспондувати покладання публічним суб'єктом на інших суб'єктів правовідносин яких-небудь обов'язків в імперативному порядку?

І якщо публічний суб'єкт констатував право кожного в тій чи іншій сфері, то чи повинно це право забезпечуватися виключно за рахунок власних ресурсів публічного суб'єкта? Уявляється, що в даному випадку слід прийти до висновку про взаємну відповідальність учасників освітніх правовідносин. Подібна відповідальність повинна мати вирішальне значення у випадку, коли суб'єкти, що володіють ідентичним правовим статусом, поставлені в однакові умови. В межах досліджуваної проблематики перспективним видається створення для будь-яких закладів освіти рівних умов, які в підсумку дозволять забезпечити у рівному обсязі права громадян – дітей з особливими освітніми потребами.

Список використаних джерел:

1. Оніщенко Н. М., Львова О. Л., Сунегін С. О. Права і свободи дитини: вступ до проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 13-16.
2. Шульц О.А. «Права дитини» як категорія сучасного конституційного права. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 94-98.
3. Волощук І. В. Теорія прав дитини: сучасний стан розробки проблеми. *Митна справа*. 2015. № 2(2.1). С. 19-24.
4. Права детей – это права человека. ЮНЕСКО : офіц. сайт. URL: http://www.unesco.org/new/ru/education/resources/online-materials/single-view/news/childrens_rights_are_human_rights/#.VA6iCMJ_vEs
5. Права дітей з особливими потребами : посіб.-довід. / за заг. ред. О. Копиленка. К. : ДІНІТ, 2002. 249 с.
6. Селококов В. С. Право дитини на освіту: забезпечення реалізації можливостей та автономності. *Право і безпека*. 2015. № 2 (57). С. 38-45.
7. Ковальчук А. Деякі аспекти правового забезпечення прав і свобод дитини. *Європейські перспективи*. 2012. № 2. Ч. 2. С. 83-87.
8. Bennett B. Woodhouse Children's Rights / Barbara Bennett. *Public Law and Legal Theory Research Paper Series*. 2000. № 6. Режим доступу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=234180.
9. Конвенція ООН про права дитини : від 20 листоп. 1989 р. : ратиф. Україною 27 лют. 1991 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
10. Софій, Н. Новий крок до захисту прав дітей з особливими потребами. URL: <http://osvita.ua/school/schooltoday/2031>.
11. Скорик Т. В. Інклюзивна освіта в Україні: реалії та перспективи розвитку. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*. 2011. С. 169-172.
12. Конвенція ООН від 13 грудня 2006 р. «Про права осіб з інвалідністю», ратифіковану Законом України від 16 грудня 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
13. Ван Б'юрен Джеральдіна. Міжнародне право в галузі прав дитини / Дж. Ван Б'юрен ; пер. з англ. Г. А. Краснокутського ; наук. ред. М. О. Баймуратов. О. : АО БАХВА, 2006. 132 с.
14. Інклюзивна освіта в Україні: шляхи від теорії до практики : реком. бібліогр. покажч. Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наукова бібліотека ; уклад. Л. Г. Айдарова ; відп. ред. О. Г. Коробкіна. Харків : ХНПУ, 2017. 57 с.
15. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.